

П Р А В О С Л А В Н І
П О Г Л Я Д И
Н А В І Й Н У

За редакцією
ПЕРРІ ГАМАЛІС
і ВЕЛЕРІ КАРРАС

«ДУХ І ЛІТЕРА»
2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

УДК 27-428-242.6.5+172.4
П68

П68 Православні погляди на війну / За редакцією Гамаліса Перрі і Карраса Велері. Пер. з англ. — К.: «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. — 400 с.

ISBN 978-617-8262-04-4

Збірка складається з нарисів видатних православних фахівців у галузях бібліїстики, історії Церкви, візантології, богослов'я, патристики, політології, етики й біології. Автори описують і досліджують нюансовані погляди православної традиції на значення й виклики війни з огляду на їх сучасну актуальність, не пропонуючи єдиного бачення «сенсу війни» чи вичерпної та нормативної позиції, яка нібито є «православним вченням про війну». Натомість збірка представляє широту та глибину православної думки таким чином, що привертає увагу читачів усіх християнських традицій та відкриває нові ресурси для всіх людей доброї волі, щоб зрозуміти війну, запобігти їй та вірно реагувати на неї.

УДК УДК 27-428-242.6.5+172.4

ORTHODOX CHRISTIAN PERSPECTIVES ON WAR
Copyright © 2017 by University of Notre Dame

Всі права захищені, включаючи право на відтворення повністю або частково в будь-якій формі.

Книга видана за підтримки
Mennonite Central Committee

Mennonite
Central
Committee

Українська Євангельська Теологічна
семінарія (у рамках проекту «Богослов'я
громадянства»)

Українська
Євангельська
Теологічна семінарія

Друк видання підтримано Центром
православно-християнських досліджень
Фордемського університету

ORTHODOX CHRISTIAN
STUDIES CENTER
FORDHAM UNIVERSITY

ISBN 978-617-8262-04-4 (укр.)
ISBN 0268102775 (англ.)

«ДУХ І ЛІТЕРА», 2024

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ЗМІСТ

Вступ.....	9
ПЕРРІ ГАМАЛІС І ВЕЛЕРІ КАРРАС	

Частина перша

СТИКАЮЧИСЬ ІЗ СУЧАСНОЮ РЕАЛЬНОСТЮ

РОЗДІЛ 1. Аскетика війни: спотворення і відтворення чесноти	23
АРИСТОТЕЛЬ ПАΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ	
РОЗДІЛ 2. Представляючи стан питання: дослідження реакції американського Православ'я на війну в Косово 1999 року.....	47
ЕНДРЮ ВОЛШ	

Частина друга

ВІДНОВЛЮЮЧИ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ДО ІСТОРІЇ ТА ТРАДИЦІЙ ПРАВОСЛАВ'Я

РОЗДІЛ 3. Вогняні колісниці, неприступні міста і єдиний правдивий цар: війна і мир з позиції натхненних пророками книжників	73
НІКОЛАЕ РОДДІ	
РОЗДІЛ 4. Римсько-іродіанське панування, лютий спротив єврейських селян та Ісус із Назарета.....	98
ДЖОН ФОТОПУЛОС	
РОЗДІЛ 5. «Їхні руки нечисті»: Ориген і каппадокійці про війну та військову службу	136
ВЕЛЕРІ КАРРАС	
РОЗДІЛ 6. Костянтин, Амвросій і моральність війни: як Амвросій Медіоланський заперечив імперський дискурс щодо війни й насилля.....	170
ДЖОРДЖ ДЕМАКОПУЛОС	

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

РОЗДІЛ 7. Чого навчають святі воїни у візантійській традиції?	204
ДЖЕЙМС СКЕДРОС	
РОЗДІЛ 8. Дебати про справедливу війну, священну війну та мир: православна думка і візантійське імперське ставлення до війни	222
АЛЕКСАНДРОС КІРУ ТА ЕЛІЗАБЕТ ПРОДРОМУ	

Частина третя

КОНСТРУКТИВНІ НАПРЯМИ

У ПРАВОСЛАВНОМУ БОГОСЛОВ'Ї ТА ЕТИЦІ

РОЗДІЛ 9. Війна і мир: провидіння і проміжний час	259
ПІТЕР БУТЕНЕФФ	
РОЗДІЛ 10. Співробітник провидіння: «виправдана провіденційна війна» у Володимира Соловйова	286
БРЕНДОН ГАЛЛАГЕР	
РОЗДІЛ 11. Війна, технології та принцип <i>ікономії</i> в канонічному праві	326
ГЕЙЛ ВОЛОЩАК	
РОЗДІЛ 12. Справедлива миротворчість і християнський реалізм: чи може православна етика війни вийти з глухого кута?	347
ПЕРРІ ГАМАЛІС	
Автори	373
Скорочення	383
Показчик	384

ВСТУП

ПЕРПІ ГАМАЛІС І ВЕЛЕРІ КАРРАС

Реальність війни, крихкість миру та використання моральних і релігійних рефлексій щодо цих вічних феноменів — а також і зловживання такими рефлексіями — викликали шквал нових досліджень серед різних релігійних традицій¹. Проте, незважаючи на актуальність теми та постійне розширення відповідних наукових розвідок, усе ж бракує доступних ресурсів англійською мовою, які безпосередньо почерпнути з історії та

1 Див., наприклад: Ahmed Al-Dawoody, *The Islamic Law of War: Justifications and Regulations* (New York: Palgrave Macmillan, 2011); Karen Armstrong, *Fields of Blood: Religion and the History of Violence* (New York: Anchor, 2015); Nigel Biggar, *In Defence of War* (New York: Oxford University Press, 2013); Alan Billings, *The Dove, the Fig Leaf and the Sword: Why Christianity Changes Its Mind about War* (London: SPCK, 2014); Caron Gentry, *Offering Hospitality: Questioning Christian Approaches to War* (Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2013); Stanley Hauerwas, *War and the American Difference: Theological Reflections on Violence and National Identity* (Grand Rapids: Baker Academic, 2011); James Turner Johnson, *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Inquiry* (Princeton: Princeton University Press, 2016); John Renard, ed., *Fighting Words: Religion, Violence, and the Interpretation of Sacred Texts* (Berkeley: University of California Press, 2012); Matthew Allen Shadle, *The Origins of War: A Catholic Perspective* (Washington, DC: Georgetown University Press, 2011); Ronald J. Sider, *The Early Church on Killing: A Comprehensive Sourcebook on War, Abortion, and Capital Punishment* (Grand Rapids: Baker Academic, 2012); Timothy Sisk, ed., *Between Terror and Tolerance: Religious Leaders, Con(ict), and Peacemaking* (Washington, DC: Georgetown University Press, 2011); i Tobias Winright and Laurie Johnston, eds., *Can War Be Just in the 21st Century?* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 2015).

богослов'я східного православного християнства². Це тривожно з кількох причин — від втрати користі, яку могли б принести історичні, етичні та богословські традиції Православ'я для поточних дебатів між політичними лідерами та вченими, до осудливого визнання православними спільнотами того, що наше сучасне свідчення зазнає промаху. З огляду на постійну значущість війни та миру, а також на сучасні глобальні виклики з боку націй і етнічних груп, серед яких величезна кількість громадян ототожнюють себе з Православ'ям — від Росії та України у Східній Європі до Сирії, Лівану й Палестини на Близькому Сході, Єгипту й Ефіопії на півночі Африки, Греції та Кіпру у східному Середземномор'ї, — гостра потреба у свіжих, автентичних і добротних ресурсах не викликає сумнівів.

Ця збірка есеїв неабияк допоможе заповнити прогалину в наявних дослідженнях та розширить доступні християнські ресурси, розглядаючи тему війни ніби через призму. Ми використовуємо образ призми, по-перше, тому, що так, як світло,

2 Наявні англійською книги: Semegnish Asfaw, Alexios Chehadeh, and Marian Gh. Simion, eds., *Just Peace: Orthodox Perspectives* (Geneva: WCC Publications, 2012); William Joseph Buckley, ed., *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions* (Grand Rapids: Eerdmans, 2000); Lucian N. Leustean, ed., *Eastern Christianity and the Cold War, 1945–91* (London: Routledge, 2010); Timothy S. Miller and John Nesbitt, *Peace and War in Byzantium: Essays in Honor of George T. Dennis, S.J.* (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1995); Radmila Radić, *Religion and the War in Bosnia*, trans. Paul Mojzes (Atlanta: Scholars Press, 1998); Alexander F. C. Webster, *The Pacifist Option: The Moral Argument against War in Eastern Orthodox Moral Theology* (San Francisco: International Scholars Publications, 1998); Alexander F. C. Webster and Darrell Cole, *The Virtue of War: Reclaiming the Classic Christian Traditions East and West* (Salisbury, MA: Regina Orthodox Press, 2004). Крім того, 47-ме число St. Vladimir's Theological Quarterly під назвою "Justifiable War?" Є також дві збірки джерел, які охоплюють широкий діапазон ранніх церковних канонів і тлумачень у візантійській і російській церковній літературі — від цивільного законодавства до сучасних синодальних і патріарших заяв: Fr. Hildo Bos and Jim Forest, eds., *For the Peace from Above: An Orthodox Resource Book on War, Peace and Nationalism*, rev. ed. (Rollinsford, NH: Orthodox Research Institute, 2011; 1st ed. 1999), доступно також на <http://incommunion.org/2004/10/18/table-of-contents-for-the-peace-from-above-an-orthodox-resource-book-on-war-peace-and-nationalism/>; а також, з цінним коментарем і аналізом: Yuri Stoyanov, "Eastern Orthodox Christianity," in *Religion, War, and Ethics: A Sourcebook of Textual Traditions*, ed. Gregory M. Reichberg and Henrik Syse with Nicole M. Hartwell (New York: Cambridge University Press, 2014), 164–234.

пройшовши крізь призму, розщеплюється на окремі кольори спектру, глобальна тема «війни» в цьому збірнику деконструюється на низку складових, і автори досліджують одну чи декілька з цих складових під кутом зору тих академічних галузей, у яких працюють — політології, історії, біології/ медицини, етики, біблеїстики, патристики, систематичної теології³. Водночас усі автори щиро віддані Православній Церкві — не менше, ніж строгості наукових досліджень і розвідок. З огляду на складність феномену війни і на те, що православне передання включає в себе численні переплетені між собою пласти, ми вважаємо, що для конструктивної роботи потрібен міждисциплінарний підхід.

По-друге, ця книжка нагадує призму, бо автори не ставлять собі за мету, так би мовити, відтворити зі спектра уніфіковане ціле. Іншими словами, мета полягає не в тому, щоб висунути одну теорію «сенсу війни» чи всеосяжну й нормативну позицію, яка була б нібито «єдиним православним християнським вченням про війну». На нашу думку, це обмежило б — і навіть спотворило — традицію, цінність якої полягає, принаймні частково, у різноманітності відповідного досвіду та вчень.

Теологія та еклезіологія Православної Церкви суттєво відрізняються від теології та еклезіології її історичної сестри — Римокатолицької Церкви, частково тому, що Православна Церква не має уніфікованої церковної структури з єдиним єпископом, уповноваженим виносити рішення з моральних питань від імені всієї Церкви. У Православ'ї також відсутня концепція магістеріуму, тобто особливої та безпомилкової учительної влади, наданої певним особам у Церкві (наприклад, єпископам, патріархам або папам), та, що важливіше, обмеженої ними. У спільній енцикліці, виданій 1848 року «східними патріархами», цей принцип висунуто як відповідь на декларацію Першого Ватиканського собору про папську непомильність, а відомий православний богослов о. Георгій Флоровський послався на цю енцикліку у своєму ототожненні непомильності з Церквою в її повноті: «Одна лише Церква має здатність до правдивого і католицького

3 Див. біографії авторів тому в кінці книги.

АСКЕТИКА ВІЙНИ

Спотворення і відтворення чесноти

АРИСТОТЕЛЬ ПАΠΑНИКОЛАУ

У сучасних дискусіях про теорії справедливої війни у християнській етиці центральним є питання, чи повинні християни визначати критерії слушності рішення про участь у війні та як саме брати участь у війні. І тут, попри всі дебати щодо критеріїв справедливої війни, надто мало уваги приділяють тому, як і під час довоєнного навчання, і під час війни солдатів примушують до практик, які підлаштовують тіло до постійної загрози насильства. Ці практики я називаю аскетикою війни. Але якщо війну розглядати як мотив для певної тілесної аскези, то в дискусії про війну слід враховувати і православне поняття обоження — *theosis*, або бого-людського спілкування (*divine-human communion*), адже останнє саме пов'язане з аскетикою чесноти. Розуміння людини як створеної задля спілкування з Богом робить центром дискусії не питання: «пацифізм чи справедлива війна?», а тему впливу війни на людську особу та практик, що усувають такий вплив.

Стисло розглянувши поточні дебати про теорії справедливої війни в сучасній православній теології, я звернуся до праці Джонатана Шея, аби висвітлити вплив аскетичної війни на тіло людини. Далі я стверджуватиму, що аскетика чесноти, яка передбачає особливу аскетичну практику говоріння правди, спроможна усувати травматичний вплив війни на ветеранів бойових

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

дій. Оскільки ж це усунування є втіленням чесноти, воно є також і втіленням божественного — *обоженням*.

ЗАБУТТЯ ЧЕСНОТИ

Коли мова заходить про війну, найвідоміше, мабуть, твердження православних — що у православній традиції немає теорії справедливої війни. Однак дуже важко зрозуміти, що ж православні думають про війну окрім цього негативного твердження. Опонентам справедливої війни не важко відшукати у православних текстах висловлювання на кшталт: «Не існує справедливої війни, не існує справедливого насильства, справедливої помсти чи відплати, не існує справедливого накопичення багатства»¹. У цьому висловлюванні не зовсім зрозуміло, чому — крім риторичного ефекту — війна, насилля, помста й накопичення багатств фігурують разом, адже головна ідея теорії справедливої війни полягає саме в тому, щоб відрізнити морально припустимі форми насилля від явно аморальних, як-от помста. Від одного з провідних православних дослідників етики останніх 50-ти років ми чуємо, що

ці двоє визначних мислителів [Амвросій і Августин] привели Західну Церкву до того, що християни не лише визнають свої військові обов'язки, а й підвищують їх до позитивної чесноти. Для цього були розроблені критерії, за якими війну можна відокремити від несправедливої війни і назвати справедливою. Я наполягаю на думці, що Схід розробив інший підхід до цього питання. Замість намагання морально піднести війну та участь у ній християн, щоб її можна було називати «справедливою», Схід ставився до неї як до необхідного зла... На противагу Августині... східна патристична традиція рідко підносила війну і, наскільки мені відомо, майже ніколи не називала її справедливою або морально схвальною... Схід оминав теми справедливої війни, як-от належні умови вступу у війну [*jus ad bellum*] і правильне ведення війни [*jus*

1 George Dragas, "Justice and Peace in the Orthodox Tradition," in *Justice, Peace and the Integrity of Creation: Insights from Orthodoxy*, ed. Gennadios Limouris (Geneva: WCC Publications, 1990), 42.

ВОГНЯНІ КОЛІСНИЦІ,
НЕПРИСТУПНІ МІСТА
І ЄДИНИЙ ПРАВДИВИЙ ЦАР

*Війна і мир з позиції натхнених
пророками книжників*

НИКОЛАЕ РОДДІ

Усі урбанізовані народи стародавнього Близького Сходу від періоду середньої бронзи до початку перської доби (приблизно 2000 р. до н. е. — 539 р. до н. е.)¹ погодились би з тим, що броньовані залізом колісниця створюють найнадійнішу лінію оборони за межами міських фортифікацій, надаючи рівень безпеки, відповідний розміру арсеналів і флоту їхніх правителів. Дрібні монархії Ізраїлю та Юдеї, що тремтіли від загрози вторгнення в Левант месопотамської імперії у період II залізного віку (1000–550 рр.), не були винятком. Ризиковано затиснути уздовж вузької смуги, що відокремлює Середземне море від Аравійської пустелі у ненадійній буферній зоні між схильним до агресії Єгиптом і невблаганними царствами Месопотамії, ці крихітні царства сприймали укріплені міста та залізні колісниця своїх царів як джерело гордості та впевненості в часи миру і

1 Знаряддя війни так само схильні змінюватися з плином часу, як і будь-що, тож хоча обрані мною дати є дещо довільними, вони знаменують епоху широкого використання залізних колісниць.. [Нижче всі дати — до н. е.]